

Botanik biliminin bir numaralı hanımefendisini kaybettik!

Asuman Baytop

(İstanbul, 27 Mart 1920 -
İstanbul, 18 Şubat 2015)

A. M. Celal Şengör,
İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü ve Maden
Fakültesi Jeoloji Bölümü, Ayazağa 34469 İs-
tanbul, sengor@itu.edu.tr

18 Şubat 2015 günü Türkiye büyük bir bilim insanını, İstanbul Üniversitesi en kıymetli öğretim üyelerinden birini, Türkiye eczacıları ve botanikçileri yaşayan en büyük hocalarını ve toplumumuz örnek bir Hanımefendisini, Prof. Dr. rer. nat. Dr. h. c. Asuman Baytop'u (1920-2015) kaybettik.

Ben Asuman Hanım'ı bir defa, o da kızı Feza Günergun'un evinde görerek kendisiyle tanışmak şerefine nail olmuşum. İlerlemiş yaşına rağmen vücudunun nispeten dinç olmasına ama her şeyden evvel zekâsının berraklığına hayran olmuşum. Daha sonra, 2010 yılında, A. Baytop'un 90. Yaşı için bir armağan kitabına katkıda bulunmaya davet edilmiş olmam, beni hem çok sevindirmiş hem de çok onurlandırmıştı. Orada, Feza'nın yardımlarıyla, Türkiye'nin ilk bağımsız jeoloji kitabının (1852) bize, Osmanlı'nın entelektüel dünyası hakkında verdiği bilgileri tartışmışım.

Osmanlı, ondokuzuncu yüzyılın ortasında bilimde Avrupa'nın o kadar gerisindeydi ki, benim tanıttığım bu ilk jeoloji kitabının yayınlanması 1852'de ülkede önemli bir olay olmuş, başta sadrazam olmak üzere yedi devlet büyüğü kitabın başına medhiyeler yazmışlardı. Hâlbuki çevrilen kitap, Fransa'da halk için yazılmış basit ve küçük bir kitabın üstelik Kahire'de yapılan Arapça tercümesinin Türkçe çevrisiydi ve pek önemli olmayan, popüler bir bilim kitabıydı. Osmanlı, bunun bile farkında değildi. Daha sonra 20. yy sonunda ve 21. yy. başında bu kitap hakkında Türk bilim tarihçileri tarafından öyle yanlış bilgiler verilmişti ki, Asuman Hanım için yazdığım makalede bunların altını çizmek zorunda kaldım.

İşte genç Asuman Berk, Atatürk'ün yenisinden hayat verdiği İstanbul Üniversitesi'nin Fen Fakültesi'nde 1940'lı yılların başında okurken amacı, bu koyu cehaleti yırtarak ülkesinin ufkunu açmak isteyen bir avuç gençten biriydi. Kendisini tanıdığım zaman gördüğüm o güzel ve gülümsemeli yüzü, Asuman Hanım'ın çoğumuzun tersine, Türkiye için ümidini tüm olumsuzluklara karşın kaybetmemiş olduğunu gösteriyordu. Ömrünün son günlerine kadar bilimsel olarak faal kalıp bitki toplamaya ve yetiştirmeye devam etmesi ve bilimsel yazılar yayımlaması, kendisinin bilim cephesinin siperlerinden çekilmeğe hiç de niyetli olmadığını gösteriyordu.

27 Mart 1920'de İstanbul'da dünyaya gelen Asuman Berk ilk ve orta öğrenimini Sainte-Pulchérie Fransız Kız Orta Okulu'nda görerek ilk defa, ilk elden Avrupa uygarlığını tanıdı. Liseyi Şişli Terakki Mektebi'nde okudu. 1943'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Eczacı Mektebi'nden mezun oldu ve büyük Alman botanikçi Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un (1885-1961) başında bulunduğu Farmakobotanik ve Genetik Kürsüsü'ne asistan olarak

atandı. Heilbronn Türkiye'de modern botanik'in kurucusudur ve Cumhuriyet tarihinde ilk ciddi herbaryumu yaratmıştır. Heilbronn'dan öğrendiği herbaryum kurma ve geliştirme merakı, Asuman Hanım'ın tüm hayatı boyunca onun araştırma konularını karakterize etmiş ve kendisi Türkiye bitkilerinin öğrenilmesi, toplanması ve tanıtılması için bir ömür boyu büyük bir gayretle çalışmıştır.

150 GEZİ, 23 BİN BİTKİ ÖRNEĞİ

Asuman Hanım, meslek yaşamı boyunca 150 kusura arazi gezisi yapmıştır. Bu senede ortalama iki geziden fazlaya gelmektedir. Bu gezilerin 50 tanesi Trakya'da, 25 tanesi İstanbul hariç Marmara'da, diğer 50 kusura Anadolu'da ve geri kalanları da İstanbul çevresinde ve yurt dışında olmuştur. Bu gezilerin ürünü Asuman Hanım'ın İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Herbaryumu'na (ISTE) kazandırdığı 23.000 yeni örnek olmuştur. Emekli olduğu 1987 yılında ISTE'de 58.000 örnek vardı. Bu yazının yazıldığı Nisan 2015'te ise, herbaryumdaki toplam bitki örneği hazinesi 106.524 adetti. Yani Asuman Hanım bugünkü koleksiyonun dörtte biri gibi bir miktarı bizzat toplamıştı!

Bu koleksiyon Türkiye'nin çiçekli bitki ve eğreltilerinin yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. Trakya ve İstanbul için bu yüzde, doksanlara varmaktadır. Bunların içinde 11 yeni tür ve alttür vardır. 6 tür ve alttürü de Asuman Hanım adlandırmıştır. Bitki toplamayı Asuman Hanım o kadar ciddiye almıştır ki, şehirde her dolaşmaya çıktığında yol kenarlarından, parklardan bile bitki toplamıştı.

Trakya gezileri esnasında topladığı iki bitkinin bilim için **yeni türler** olduğu belirlenmiştir: Bunlar, *Tripleurospermum baytopianum* ve *Cirsium baytopiae*'dir. Anadolu gezilerinde dünya bilim hazinesine eklediği 8 tür ve 3 alttür de şunlardır: *Roemeria carica*, *Gypsophila baytopiorum*, *Lycium anatolicum*, *Stachys baytopiorum*, *Allium eldivanense*, *Allium sivasicum*, *Asphodeline damascena* subsp. *gigantea*, *Asphodeline damascena* subsp. *ovoidea*, *Crocus baytopiorum*, *Crocus speciosus* subsp. *ilgazensis*, *Iris purpureobracteata*. Asuman Hanım'ın herbaryuma gönderdiği son bitkiler bunları kendisi toplamamış olsa da İspanya ve Yemen'dendir ve 2013 tarihlidir, yani kendisi 93 yaşındayken!

Asistan Asuman Berk, 1947'de İsviçre'nin Zürih'teki ünlü Federal Teknik Üniversitesi'nin (Eidgenössische Technische Hochschule) Eczacılık Enstitüsü'ne gitmiş, orada Prof. Dr. **Hans Flück**'ün (1901-1985) yanında Farmakognozi doktorası yapmıştır. Türkiye'ye 1949 yılında dönerken yanında İsviçre'den topladığı 601 bitki örneğini de beraberinde getirerek İstanbul Üniversitesi'ne hediye etmiştir.

Baytop'un bugün profesör veya şirket müdürü olmuş birçok öğrencisi, onun, Eczacılık

Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı içinde kurduğu herbaryuma çocuğu gibi baktığını söylerler. Ord. Prof. Dr. Heilbronn'un Fen Fakültesi içinde kurduğu herbaryumun korunması için İstanbul Üniversitesi'nin elinden alınarak İstanbul Müftülüğü'ne (!) verileceğini bilmeden bu dünyadan ayrılması, onun için bir şans olmuştur.

A. Baytop 1952'de doçent, 1953'te evlendiği sevgili eşi ve meslektaşı **Turhan Baytop** (1920-2002) ile aynı yılda, 1963'te profesör olmuştur. Asuman Hanım'ın bilimsel yaşamı son derece verimliydi. Yayımlanan eserlerinin toplamı 268 olup bunların sadece beşi ders kitabı, ikisi de birer sözlük olan kaynak kitaptır. Gerisinin büyük çoğunluğu orijinal araştırma makaleleridir. 70 yaşından sonra botanik tarihi araştırmalarına başlamış ve 71 makale yayımlamıştır ki sadece bu rakam, hele ülkemizde, pek çok bilim insanının bir ömür boyu yayımlayabildiği bilimsel makale sayısından epey fazladır.

Asuman Hanım'ın ilk çalışmaları Farmakognozi üzerineydi ve bitkilerdeki uçucu yağ-

Asuman Baytop ve
Turhan Baytop

larının incelenmesine adanmıştı. İlaç hazırlamada ilkel madde olarak kullanılmak üzere kurutulmuş bitki veya bitki kısımlarının, yani drogaların anatomik olarak teşhis edilebilmesi için bir atlas hazırlamıştır.

Asuman Baytop'un bilimsel faaliyetini her şeyden önce ülkesinin florası için, yani bitki örtüsü için bir envanter çalışması olarak karakterize edebiliriz. Bu çerçevede A. Baytop, yurtdışında da Türkiye florası üzerinde çalışanların en yakın mesai arkadaşı olmuş, onlara yardım etmiş, araştırmalarına katılmış ve yön vermiştir. **Peter Hadland Davis** (1918-1992) tarafından önce 9 cilt (1966-1985) sonra da iki ilave cildi (editörler Peter Davis, R. Miller ve Kit Tan, 1988; editör Adil Güner, 2001) ile beraber toplam 11 ciltte yayımlanan *Antal Flora of Turkey and the East Aegean Islands* (Edinburgh University Press) adlı eserin 8. cildi bizzat P. H. Davis tarafından Asuman ve Turhan Baytop'a ithaf edilmiştir. Bu esere Asuman Hanım 8 bahisle (Nonea, Solanaceae, Typhaceae, Phalaris, Molinia, Arundo, Phragmites, Cortaderia) katkıda bulunmuştur. Bu önemli kitap içerisinde Asuman Baytop'un topladığı 1876 örnek tanıtılmıştır.

Asuman Baytop'un bilimsel faaliyetinin ikinci cephesi Türkiye'de botanik biliminin tarihine yaptığı katkılardır. Bilim tarihi biyolojide, fizik veya kimya gibi bilimlerdekinden çok

daha temel bir rol oynar çünkü bu bilimlerde sistematik (yani taksonların tanıma ve tanımlama) tarihi bilinmeden, yeni teşhisler ve tanımlamalar yapmak, yani biyoçeşitlilikteki bilgi gelişmesini ve/veya tür oluşumu veya tür kaybı sonucu meydana gelen gerçek değişimleri öğrenmek mümkün değildir. Ancak Baytop'un botanik tarihi ile ilgisi sadece sistematik tarihi ile sınırlı kalmamıştır. Kendisi, yerli ve yabancı bitki toplayıcılarının Türkiye'nin bitki örtüsü bilgisine yaptıkları katkılar yanında onların yaşamlarını tanıtan makaleler, ülkemizde Botanik eğitiminde kullanılan kitaplar ve İstanbul Üniversitesi içerisinde botanik eğitiminin tarihine ayrılmış makaleler de kaleme almıştır.

Asuman Baytop ayrıca bitkilere verilen yerel isimlere de meraklıydı ve bunların toplanıp yayımlanması için de gayret sarf etti. "Bitkilerimizin yerli adları" adını verdiği bir dizi makale yazmıştır. 1968-1994 arasında yayımladığı 6 makale içinde 450 kadar yerel bitki adı tanıtılmıştır.

Vefatından bir ay sonra, kendisini anmak için İ.Ü. Eczacılık Fakültesi'nin düzenlediği güzel bir toplantıda (19.03.2015), Asuman Hanım'ın öğrencilerinin onun hakkında söylediklerini dinlemek imkânını buldum. Söylenenler bana herkesten önce kendi hocam İhsan Ketin'i hatırlattı: Bütün öğrencileri öncelikle Asuman Hanım'ın gerçek bir Hanımefendi olduğu üzerinde birleşiyorlardı.

Öğrencilerinden, şimdi İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dekan Yardımcısı ve Turhan Baytop'un Eczacılık Fakültesi'nde kurduğu Eczacılık Tarihi Müzesi'nin de sorumlusu olan Prof. Dr. **Afife Mat** bize şu anısını anlattı: Kendisi bir gün hocası Turhan Baytop ile odasında görüşürken Asuman Hanım'ın odaya gelmiş, ancak Turhan Bey'in bir öğrencisiyle konuştuğunu gördüğünde kendilerini rahatsız etmek istemediğini dile getirerek sessizce odadan çıkmıştı. Öğrencilerinden Prof. Dr. **Ekrem Sezik** doktorasını Turhan Bey'in yanında yapmış olmasına rağmen, Asuman Hanım'ın da "doktora annesi" olduğunu söyledi (Sezik, doktora sınavındaki orkideleri Asuman Hanım ile çalışmış): "Kızdığı zaman bu belli olurdu, ama bunu bile son derece nazikçe dile getirirdi" dedi Ekrem Bey toplantıda.

Asuman Baytop'un şahsında Türkiye önemli bir botanik araştırmacısını ve hocasını, fakat bence daha da önemlisi örnek bir bilim insanını kaybetmiştir. Eğer Türkiye günün birinde uygar ülkeler kervanına katılacaksa, bu, hiç şüpheleniz olmasın ki, Asuman Baytopların artmasıyla mümkün olabilecektir.

Asuman Baytop'un Yayın Listesi: Asuman Baytop'un yayın listesi Feza Günergun tarafından Osmanlı Bilimi Araştırmaları dergisinin 11. cildinde (2009-2010) ss. 5-34 arasında yayımlanan özgeçmişinde mevcuttur. İlgilenenlerin o yayına bakmalarını öneririm. 2010 sonrasında yazdığı 8 makale, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* dergisinde yayımlanmıştır.

Ödülleri: II. Uluslararası Balkan Flora ve Vegetasyonu Sorunları Sempozyumu Gümüş Onur Madalyası (İstanbul, 1978); Eskişehir Anadolu Üniversitesi Onursal Eczacılık Bilimleri Doktoru (Eskişehir, 1991); TÜBİTAK Hizmet Ödülü (Ankara, 1999); Eczacılık Ödülleri 2005' Onur Ödülü (İstanbul, 2005); Türk Eczacıları Birliği Eczacılık Akademisi Hizmet Ödülü (İstanbul, 2006); İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası 'Şükran Havanı' (İstanbul, 2006); Türkiye Florası Madalyası (Eskişehir, 2007)